
Könyvismertetések

VARGA KATALIN: *Pszichológus etika: 99 dilemma tükrében*

Medicina Könyvkiadó, Budapest, ■■■■■, 569 oldal

Varga Katalin évek óta tanít szakmai etikát az ELTE PPK Pszichológiai Intézetében. Tárgyát és tapasztalatait most sajátos monográfiában foglalta össze. Nemcsak a kérdés szakirodalmát gyűjtötte egybe, hanem hallgatóinak feladatként is kiadta, hogy a gyakorlatban működő pszichológusoktól gyűjtsenek össze eleven, valós etikai dilemmákat, s ezeket is feldolgozta e könyvben, mintegy illusztrációként. Ez teszi életszerűvé művét, már csak azáltal is, mivel az interjúk tükrözik a hallgatók viszonyulását, nyelvezetét is.

Ilyen fajta – pszichológusi – szaktikai monográfia magyar nyelven nem jelent meg eddig, de ritkának számít más európai országokban is. A pszichológia etikája iránt leginkább az Egyesült Államokban mutatkozik érdeklődés, talán azért is, mert az ottani szakmai társaság (*American Psychological Association*) jelentős taglétszámú, befolyású szervezete, amely a szakma társadalmi elfogadottságát etikai szabályainak képviselővel is fenn akarja tartani vagy növelni.

A szakmai etika – és jelesül a pszichológiai etika – különös kölcsönösség a társadalom és egy szakma között, amely önmagát hivatásként fogja fel. A magyar hivatás szó az angol *profession* (ritkábban: *vocation*) kifejezés – és más nyelveken használatos analógonjai – értelmében annyit jelent, hogy valaki nem egyszerűen egy foglalkozást űz (vagy a régi marxista felfogás találó megfogalmazása szerint munkaerejét adja bérbe), hanem magasabb rendű, társadalmilag értéknek tekintett elvek szerint tevékenykedik, és önmagát

ezeknek az értékeknek és elveknek rendeli alá. A hivatás tehát a személy(iség) egyik fő orientációs és öndefiníciós rendszerévé válik.

A társadalom (illetve annak hagyományvilága, a kultúra) a hivatásukat betöltő emberek az átlagnál fontosabbnak és értékesebbnek tartja, nekik tiszteletet és tekintélyt tulajdonít, illetve hagyományoz. Ez beépül az önértékelésbe, az identitásba. A személy/iség elkezd tehát ennek megfelelően viselkedni. Már a pályaválasztásban is döntő az ezzel kapcsolatos elképzelés. A szakmai alapképzés során is ez a szemlélet fejlődik tovább, s végül olyan „maga-tartássá” változik, amely segít eligazodni egyes gyakorlati problémákban is, amelyeket törvény vagy rendelet nem szabályoz. Az emberi méltóság, a másik ember érdekében védelme, a szakma becsülete és egyéb értékek adják ennek alapját.

Az ősi hivatások, melyeknek kialakult az etikája, az orvoslás és a papság után keletkeztek újabb hivatások, az ügyvédeké, a pedagógusoké és több más, emberrel foglalkozó szakterületé. Ezen belül viszonylag új ágazat a pszichológia. Ennek a területnek akkor fejlődött ki az etikája, amikor elterjedt az alkalmazása. Immár annyira jelen van a modern társadalomban, hogy etikája is igen szerteágazó, amint ez ki is derül az ismertett kötetből.

A szerző az összegyűjtött megtörtént esetek elemzésével láthatóan didaktikus módszert is talált. Feldolgozta a pszichológiai etika nemzetközi – főleg amerikai – irodalmát. Szemléletes képet ad az etika fogalmáról és tárgyáról, különös tekintettel a vele

kapcsolatos szemléletmódokra, alapfeltevésekre. Külön fejezetet szentel az etikai dilemmáknak és etikai döntésnek. Az utóbbi egyfajta állásfoglalás és megoldási kísérlet a dilemma esetében. Önálló fejezet és a könyv függelékének egy része tárgyalja a hazai etikai kódexet és annak változásait, egy másik pedig az etikai vétségekről és szankciókról szól. Ezekből a fejezetekből is kitűnik, miért van szükség az etikai tudatra és magatartásra, hiszen az etikai problémák a viselkedésen át nehezen definiálhatók és tisztázhatók, a szakember és a kliens (ennek nevezi a kísérleti alanyt is) közötti bizalmas kapcsolat természeténél fogva.

Több rész a pszichológusi etika fontosabb problématerületeit tekinti át. *Titoktartás, kettős kapcsolat (s benne a szexuális viszony), a felmérés, értékelés és szakvélemény, a kompetencia, a tájékoztatott* (jó lenne ehelyett egy szerencsésebb magyar kifejezés!) *beleegyezés, a kutatási etika, a publikálás, a kollegiális kapcsolat, a pénzügyek, a világháló és a pszichológia, majd pedig a pszichológia oktatásának etikája* foglal el egy-egy fejezetet. Az egyetemi hallgatók által összegyűjtött dilemmás helyzetek a fejezetek végén keretekbe foglalva, kiugró háttérszínézéssel vonják magukra a figyelmet. Helyenként címük is szellemes, legtöbbször a szövegből kivett mondat, ahogyan ez mostanában a sajtóban is elterjedt. A könyv végén szabályzatok, törvények, úrlapok, szerződésformulák és más – az etikai helyzetkezelés szempontjából hasznos dolgokat találunk a mellékletben. A terjedelmes, szinte teljesnek mondható irodalomjegyzék hasznos lehet a tanulónak is, és mindenkinek, aki a témakörben tovább akar tájékozódni.

A könyv nagyon jó! Olvasmányos, nehéz letenni, mert érdekfeszítő, közérthető, a szerző közvetlen stílusa, az anyag tagoltsága és rendezettsége folytán gondolatébresztő is. A fejezetek felépítése segíti a tanulói feldolgozást. Az egyes részek végén hasznosak a gyakorlati feladatok, amelyek segítik egy-egy fejezet mondanivalójának elsajátítását.

Néhány rész egészen újszerű, főleg az abban tárgyalt problémák alapos körüljárása és az etikai viszonyok lényegi megragadása folytán. Ilyen, például, a titoktartásról,

továbbá a kettős kapcsolatról szóló fejezet. Nem annyira sikerült azonban a pénzügyek vagy a kompetencia témáját tárgyaló fejezet. Izgalmas a világháló használatával összefüggő gondok számbavétele.

Óriási elismerés jár tehát a szerzőnek e munkájáért. Kritikát nehéz mondani róla. Talán azon érdemes eltűnődnie, hogy a következő kiadásokban célszerű-e meghagyni a hallgatók eredeti fogalmazásait a dilemmák bemutatásánál. Helyenként a beszámolók igen terjengősek. Elég lenne a dilemma magva vagy annyi információ, amennyi a kontextus megértéséhez feltétlenül szükséges. A „sztorik” az esetekhez könnyen rekonstruálhatók. Így megspórolható lenne jelentős terjedelem, s könnyebb lenne katalogizálni, taxonómiát készíteni az esetekről. Több fejezetből kiderül, hogy a hallgatók véletlenszerűen találtak rá dilemmákra. A fejezet szakmai szövegéből gyakran következtetni lehet rá, hogy a leírt dilemmák esetleg nem is a leggyakoribbak és legfontosabbak. Valószínű azonban, hogy a rövidítéssel, súríttéssel elveszne a hallgatói beszámolók közvetlensége, és nem érvényesülne a pedagógiai hatás. A hallgatók leírásaik révén a kitűnő könyvnek mintegy társszerzőivé váltak.

A szerző példát ad abból a szempontból is, hogy inkább szelíd iróniával, megértéssel beszél az etikai dilemmákról és a velük kapcsolatos döntésekről. Seholy sem fogalmaz élesen. Helyenként még olyan érzést is keltethet, hogy nem vág bele a dolgok eleveibe. Miután a pszichológusok szakmai társaságának évtizedek óta léteznek etikai kódexei, és ugyancsak régóta működnek etikai bizottságai, nem ártott volna, ha készül valami összegzés a tárgyalt ügyekről, valamint az etikai bizottsági határozatokról. Ez még inkább szemléltetné, milyen nehéz eljárni etikai ügyekben. Talán a szankciós lehetőségek is szegényesek. *Az etikai vétség és szankciói* című fejezetben kizárólag külföldi, főként amerikai felmérések eredményei olvashatók. Igaz, ezek igen érdekfeszítőek. Néhány idézett munkát ismerve, ezek önkéntes, névtelen vizsgálatokról szólnak, amelyekben éppen a kényes kérdések esetében tágabb a pontatlan válaszok sávja, például, a

felvetett témák keltette negatív érzelmek jelképes agresszív levezetése, vagy éppen a témában érintett viselkedésformák fontosságának hangsúlyozása érdekében (például valaki beírja, hogy valamit ő maga is elkövetett, arra gondolván, hogy környezetében mások is milyen gyakran elkövethetnek hasonlókat). Érdekes módon kevés olyan vizsgálatot ismerünk, amely kliensek vagy hozzátartozói között mérték volna fel az etikai hibákat. Még a leggyakoribb probléma, a hivatásos viszony és a szerelmi (szexuális) kapcsolat „kettőssége” sem egyértelmű, lévén a kliensek, munkatársak, diákok vagy akár kísérleti személyek között keletkező „áttételes” érzések igen gyakoriak, illetve a számos kognitív-emocionális disztorzió a narcisztikus, illetve *borderline* személyiségvonások okán. (Ezek persze pszichológusok körében is gyakoriak).

Csak egy külföldi példa kapcsán kerül szóba, hogy etikai dilemma adódhat abból, ha segítő és kliens viszonyban, vagy ezzel kapcsolatos szupervízióban adózatlan kifizetések történnék. Ma Magyarországon a segítő pszichológiai munka zöme adózatlan módon zajlik. Erről persze nem beszélünk. A kliensek többségének sem okoz ez problémát, annyira megszokták az élet egyéb területein is. Még ma is gyakori a „maszkolás” a munkahelyeken, ami a szakmai viszonyt még sérülékenyebbé teheti.

A kompetenciáról ugyancsak főként külföldi példákat találunk. Nálunk ez – a gyakorlat tanulságai szerint – rendezetlenebb, mint bárhol másutt. Ilyen a képzés etikája is, hiszen köztudott, hogy erre a pályára az emberek zöme, mint segítő szakmára jelentkezik, és már egyetemi hallgató korában kompetenciaigénnyel lép fel e téren. Különböző képzésekbe fog, „gyűjti a papírokat” a sajátélményről, különféle csoportokról, kurzusokról. Komoly pénzüsszegek cserélnek itt gazdát, többnyire adózatlanul, s talán magasabb szintű etikai dilemmát is felvetve: a hallgató a pénzt esetleg nem olyan szakmai gyarapodás érdekében áldozza, amelyre valóban szüksége lenne, vagy amely szakmai fejlődését szolgálja. A pszichoterápiás képzések sokszor megbolygatják a hallgatók ér-

zelmi egyensúlyát, helyenként identitásfolyamatait is, mégpedig abban az életszakaszban, amikor még késleltetett felnőtté válásuk, pszichoszexuális érzésük problémáin kellene dolgozniuk, ill. amikor még a segítő munka valódi felelősségviszonyait és szervezeti kontextusait nem ismerik. A segítő kapcsolatról és a segítő intervenciókról csak elméleti, elvont ismeretekkel rendelkeznek.

A pszichológusképzésben tudnak erről, de nem foglalkozik vele senki. A pszichológusképzés elsősorban ismeretekre tanít, kutatásra készít fel, de nem vet számot a pályaválasztás és a pályaorientáció segítői igényeivel. Úgy látszik, a bolognai átrendezés se adott elég ösztönzést e téren. Közben az utóbbi évtizedekben a hazai pszichológusképzés jelentős fejlődésen ment át, és minden kiképzőhely kialakított valamilyen metodikát a szakmai személyiségfejlesztés és a segítő gyakorlatra irányuló felkészítés érdekében.

A képzés nem tudja kezelni a segítői praxis „tortájának” gyarapodó felszeletelését. A legkülönbözőbb új szakmák születésnek, egyes gyakorlatokban pedig megfelelően képzettnek éppen nem mondható emberek (akár önjelöltek) működnek. A velük való együttműködés, etikai dilemmáiknak értelmezése és kezelése nagy probléma lehet a pszichológus számára (kivált, ha diplomával járó hivatásos „felkentség” magaslatáról figyeli ezeket a folyamatokat, és nem veszi észre, hogy gyakran saját magát is megláthatja ugyanebben a tükörben). Igen problémás az orvosokkal történő együttműködés a klinikai gyakorlatban. Ezt ma is látjuk közelről és folyamatosan, ám ezzel kapcsolatban bizonyos szemérmesség vagy „politikai korrektség” alakult ki, vagyis ez „nem téma”, akárcsak a szexualitás a viktoriánus korban.

Igen nagy felelősséggel jár, amikor a természetes társas rendszerek területére lépünk. Itt a pszichológus gyakran privilegizált helyzetbe kerül. Fiatal szakember is dönthet alkalmasságokról, családi konfliktusokról (kivált gyermekelhelyezésről), szervezeti dilemmákról, amelyek az emberek érdekeit érintik stb. Rendszerint kellő ta-

paszlatatok nélkül, tudományosan kétes vizsgálati instrumentumok alapján, nem mindig megfelelő szakmai feltételek között (alkalmatlan idő, helyiség, eszközök terén). Gyakran olyan szervezeti keretekben, amelyek manipulálhatják a pszichológust, vagy beleszólhatnak a munkájába. Felkészít erre a képzés? Megoldott a felkészítés a továbbképzési rendszerben? Léteznek kutatások ebben a vonatkozásban?

Mint említettük, a könyv továbbgondolásra serkent, és az egyik lehetséges továbbgondolás arra vezet, hogy helyes-e a szakmai etika szinte kizárólagos hangsúlya az egyénen, vagyis a pszichológus amúgy is „inflált” és „komplexusos” szakmai személyiségét, identitását kell itt célba venni, és nem inkább a pszichológiai munka társas rendszereit kellene-e reflektorfénybe állítani? Lehet, hogy hibás az egyén túlterhelése irreális kompetenciaigényekkel (lásd például az említett pszichoterápiás képzést hallgatói időszakban). Vajon nem a tapasztalati és képességbeli többletek tutoriális fejlesztő hatását kellene-e helyette erősíteni (mint ahogyan a tárgyi világban ez megszokott, ahol a kezdő szakemberre is a tapasztaltabb felügyel, segít neki)? A pszichológiában a szupervízió is túlbonyolított. Kiveszett a tanácskérés, a „konzílium”, a nehéz feladat etikailag és szakmailag kidolgozott átadása annak a személynek, aki valóban kompetenciával bír (a fogalomba akár a pszichológus „diszponáltságát”, élethelyzeti megterheléseit is beleszámítva). Pszichológiai munkát végző teamek, köztük multidiszciplináris teamek vezetése is külön szakmai és etikai probléma, felülvizsgálatlan hagyomány, miszerint az ész itt is a rang és a hivatal adja. Hol marad a vezetők konzultációja, szupervíziója, etikai fejlesztése?

Nagyon sok hasonló kérdés vetődik fel, amelyből a recenzens számára leginkább az körvonalazódik, hogy egy szakma önreflexív és önkritikus etikai „önismeretére” lenne szükség. Talán nem az az igazi út, hogy egy amúgy is nehéz, érzelmileg megterhelő pályán csak a szakemberre terhelünk mindent és tőle várunk valami omnipotens készséget, hogy minden etikai elvnek felel-

jen meg. Szükség lenne egyfajta „intervenciós etikára” a szakma szintjén, amely már a tevékenységi keretekbe és folyamatokba is beépít etikai jelzéseket és védő mechanizmusokat. Valószínű, hogy ehhez mélyebbre kellene hatolni az etikai problémák „ontológiájába”. Például, a társas rendszerekbe történő intervenciók, vagy a szakmai viszonyokban a hatalom szubtilis formáinak spektrumát kellene vizsgálni. A „professzió” nyilvánvalóan a személyközi befolyás, hatalom, a manipulációs lehetőségek és sok egyéb érzékeny, javarészt még pszichológiailag tisztázatlan körülmény érvényesülése miatt rejt annyi etikai dilemmát magában, de gyakran ezek az erők a segítés és a szakmai problémamegoldás eszközei is.

Nem véletlen, hogy hasonló gondok jelentkeznek rokonszakmákban is. Például, a pszichiátriában terjed az „empirikus etika” iránti igény. Az etikai dilemmákat vizsgálata, követésre, kutatásra ajánlják, éppen a megoldások érdekében. Vagyis kiinduló tételnek fogják fel, hogy nem lehet csak etikai elvekből vagy filozófiai posztulátumokból levezetve tájékozódni és ügyeket elbírálni. (Lásd erről például WIDDERSHOVEN, G., MCMILLAN, J., HOPE, T., VAN DER SCHEER, L. [eds] *Empirical Ethics in Psychiatry*. [2008] Oxford University Press, Oxford – az *International Perspectives in Philosophy and Psychiatry* sorozatban.)

Más szakmák etikai dilemmái is igen tanulságosak. Például, az antropológiában is problematikus a rendszerbe avatkozás, különösen az ún. „akciós antropológia” szintjén. A társadalomtudományokban nem csupán ismeretelméleti okokból (vagyis a természetes viszonyok megőrzése érdekében) terjed az ún. *unobtrusive* megközelítés. Ennek etikai előnyei, de ugyanakkor komoly etikai veszélyei is lehetnek.

Itt figyelmet érdemel, például, BULMER, M. (ed.) *Social Research Ethics, an examination of the merits of covert participant observation*. (1982) MacMillan, London – lehet irányadó, benne az alkalmi homoszexuális kapcsolatokat nyilvános vécékben megfigyelő Humphreys-féle kutatás, a *Tearoom Trade* című könyv anyaga.

Varga Katalin könyvében említi, de csak utalásosan a híres Milgram-kísérlet etikai gondjait. Legjobb tudomásom szerint a pszichológia nem dolgozta fel múltjának ilyenfajta problémáit. A Zimbardo-féle kísérlet még problematikusabb. Am ezt esetleg lehet társadalomtudományinak tekinteni. A régi Sherif-féle kutatások a csoportközi viszonyokról ugyancsak kifogásolhatók. Egyáltalán a lélektanból szinte nyomtalanul kivesszett az a megközelítés az 1970-es, 1980-as évekből, miszerint a kísérleti elrendezés és a

kísérletező elvárásai milyen műtermékeket okozhatnak a pszichológiai kutatásban. Pedig ez is érinti az etikát, a felvetett jogos ismeretelméleti kérdések mellett.

Mindez arra mutat, hogy Varga Katalin kitűnő műve akár ösztönző és konstruktív vitákat is kelthet, és további vizsgálódásokra serkentheti a szakmát. Összefoglalva tehát: úttörő munka, igen fontos területen, hasznos, de egyszersmind provokatív tartalommal.

Buda Béla dr.

SZOKOLSZKY ÁGNES (szerk.): *A lélektan 80 éves története*
a Szegedi Egyetemen, 1929–2009
 JATE Press, Szeged, 2009, 302 oldal

Hazai pszichológiatörténet-írásunk egyszerre szűkölködik elméleti megújulási törekvésekben és adatokban. Ez a kötet az utóbbit pótolja. Figyelemre méltó és izgalmas vállalkozás ez a kis kötet a „tudományos helytörténet” magyarországi meghonosítására. Pszichológusok és levéltárosok együttműködésével valósítja meg azt a feladatot, amely a mai pszichológiatörténet-írásban a terület elméleti megújulása szempontjából kulcsfontosságú. Egyszerre képviseli a diszciplináris szempontokat (miért és mi fontos a pszichológusok számára saját történetükből) és a történész intézménytörténeti szempontjait. Kissé hiányzik belőle a modern pszichológiatörténet-írás harmadik mozzanata, az eszmétörténet és a társadalomtörténet, de ne legyünk túl mohóak.

A könyv apropóját az adja, hogy valóban 80 éve jött létre a hazai pszichológia első viszonylag stabil intézménye a Szegedi Egyetemen. Van azonban egy másik apropó is. Néhány éve vált újra önállóvá a Szegedi

Tudományegyetem a pszichológia, annak saját keretein belül külön intézeté. Az intézet vezetői nyilván saját intézményi kiindulópontjuknak is tekintik a történeti bemutatást. A harmadik aktualitás azonban a legfontosabb. Még élnek azok a szereplők, akikkel interjúkat lehetett készíteni.

A könyv lényegében kronologikus fejezetekben tekinti át az egyetemi pszichológia történetét Szegeden, a kezdetektől mindmáig. A kronologikus áttekintés, ahol lehet, pontos egyetemi levéltári anyagokon alapszik, ami szinte felbecsülhetetlen értékű forrássá teszi a könyvet. Ugyanakkor ezt bizonyos esetekben kiegészíti személyes vallomásokkal. Olyan kollégák vallomásaival, akiknek még módjuk van saját perspektívájukból előadni az 1950-es évektől máig történeteket.

A feltáró munka igen precíz. A munkálatokban résztvevő történészek és levéltárosok, illetve könyvtárosok (Pataki Mária, Kokas Károly, Kormányos András, Papp Kornélia,

Ráczné Mojzes Katalin) alapos és dicséretes segítséget nyújtottak. A régmúltra nézve igen pontos képet kapunk, amelynek feltáró érdemei elévülhetetlenek. Ilyen például a Szegedi Egyetem és a Kolozsvári Egyetem kapcsolata, a többszörös költözködés bemutatása és elemzése során világosan felvázolódik az össz-egyetemi kép, az 1920-as évek drámai szegedi letelepülésével, az 1940-es években létezett kettősségekkel, a visszatelepülés nehéz dilemmáival és hasonlókkal.

A Szegedi Egyetem életében a pszichológiát illetően kulcsszerepet játszott Várkonyi Hildebrand Dezső. Életét és művét, Csomortáni D. Zoltán bemutatásában, igen érzékletesen és tüzetesen láthatjuk. Egyszerre jelenik meg az olvasó előtt a pszichológia, különösen a fejlődéslelektan fontos közvetítője és ugyanakkor egy emberi dráma résztvevője. A bencés szerzetes Várkonyi, mint a rendből kikíváncozó, az ellen érzelmi okokból is lázadó férfi jelenik meg, aki szerelme mellett kitartva, sok intrika közepette éri el, hogy végül megszabaduljon a rend béklyóitól, hogy aztán rövidesen a szocializmus másik „rendje” árnyékolja be utolsó évtizedeit. Az emberi dráma érzékletesen megjelenik. Pontosan kidolgozott képet kapunk arról is, hogy milyen nagy hatása volt Várkonyinak a közvetlen szegedi, vagy szegediként elkönyvelt kollégáin túl is. Baranyai Erzsébet, Boda István, Geréb György is úgy jelennek meg, mint Várkonyi tanítványai. Meglepőbb, hogy a hazai nevelésügy és pszichológia olyan kiemelkedő képviselői, mint Kelemen László, Nagy Sándor is Várkonyi köréhez tartoztak, akárcsak budapesti tanítványa, Rókusfalvy Pál.

Vagyis a könyv megmutatja, hogy Várkonyi személyén keresztül a Szegedi Egyetemnek az 1930-as években milyen mindmáig ható hálózatképző ereje volt, s milyen fontos kölcsönhatások voltak az egyetemek és az akkori főiskolai rendszer között – gondoljunk csak Geréb György és Kelemen László pályájára!

A könyv másik kellemes pozitív forrásélménye Duró Lajos és Veczkó József személyes visszaemlékezése. Olyan, Szegeden nagy szerepet játszó kollégákról van szó, akik személyes sorsukon keresztül mutatják be, hogy milyen nehéz is volt a paraszti sorból felemelkedve vezető értelmiségivé válni. Milyen invenciót igényelt az egyetemi közegekben a teljes tanárképzés pedagógizálása közepette megőrizni a pszichológia méltóságát. Az ő életük, Geréb Györgyével együtt, tanulságként jelenik meg arra is, hogy a könnyen dogmatikusnak vagy konzervatívnak ítélt kollégák az 1950-es, 60-as években valójában milyen értékmentő jelleggel képviselik a nevelési tanácsadás, a gyermekmentés és egyáltalán a humán szempontokat azokban a nehéz időkben.

Kicsit szertetlen ehhez a történeti munkához képest a könyv utolsó néhány fejezete, amely az 1990-es évektől bekövetkező fejleményeket tükrözi. Ezekben semmi meglepő nincs. A beszámoló nem levéltári feltárásokon alapszik és az egésznek így sokkal inkább reprezentáció, mintsem történeti elemzés értéke van. Nyilván ez az az ár, amit megért az első 200 oldal alapos történeti feltárása.

Nem ártott volna a külső független lektorálás. A tényfeltáró szövegekben is túl sok a bombasztikus jelző. A „csillagok előadásai” természetesen *lebilincselőek*, a szerzők érvelései *világosak*, az arculat *gazdag*, „az egyetemen kiváló professzorok serege tanított” (37. oldal). Időnként a származtatási vonalak sem mindig világosak. Az 1940-es évek kolozsvári világából például hiányzik Harkai Schiller Pál és Benedek István, akik Pestről jártak oda. Egyszerre lett volna szükség egy egyetemtörténész és egy diszciplináris történész lektori munkájára, hogy a kiváló forrásmunka a későbbi, újabb nemzedéket se vezesse félre. Összességében azonban a magyar pszichológiatörténet-írás fontos forráskönyvéről van szó, melyet mindenkinek csak ajánlani lehet.

Pléh Csaba

BERECZKEI TAMÁS: *Az erény természete. Önzetlenség,
együttműködés, nagylelkűség*

Typotex, Budapest, 2009, 313 oldal

Kiváló stílusú, ragyogó szerkezeti felépítésű, sokrétű, ugyanakkor izgalmas és szaktudományosan eredményeket is felsorakoztató...

Bereczkei Tamás könyvében többek között a szociológia, a kultúranropológia, az agykutatás és az altruizmus kérdésköréhez kapcsolódó, releváns információkról olvashatunk.

A szerző érdekes kérdésekkel nyitja meg a kötetét:

Mi az alapja a rokoni érzelmeknek? Miért tartjuk rokonszenvesnek a hozzánk hasonló külső és belső tulajdonságokkal rendelkező idegeneket? Milyen feltételek között bízunk meg egymásban, és hogyan ismerjük fel a csalókat? Mi a büntetés szerepe a csoporton belül? Alkalmas-e a mások iránti jó cselekedet arra, hogy növeljük saját népszerűségünket a csoporton belül? Minden önzetlen támogatás magában hord valamilyen önző indítékot? Vagy létezik „valódi” altruizmus, amely csak a haszonélvező boldogulását tartja szem előtt, de semmilyen szempontból nem előnyös és nem kifizetődő a jótévő számára? (BERECZKEI, 2009, 9.)

Kétségtelen, hogy az író válaszol a fenti kérdésekre. Azonban azt is leszögezi, hogy a vallási és filozófiai szempontokat nem fogja figyelembe venni az altruizmus tárgyalása során (BERECZKEI, 2009, 11–12), így a művet minden erénye ellenére jogosan érezhetjük hiányosnak.

Elégséges, ha csak egy jelentős filozófust megemlítünk, aki megkerülhetetlen figura az altruizmus tárgyalása kapcsán. Ez a gondolkodó Platon egyik tanítványa, Arisztotelész, aki *Nikomakhoszi etika* című munkájának VIII–IX. könyvében a barátság fajtáiról ír. Itt többek között előkerül az önzetlenség, az önérdek és a hasonlóság kérdése is. Bereczkei, ahogy Arisztotelész is, úgy gondol-

ja, hogy a mások iránt tanúsított altruista viselkedéseink egyik fő mozgatórugója – a rokoni kötődések mellett – a hasonlóság, szemben Hérakleitosszal, aki azt állította, hogy minden kölcsönös viszony az ellentétekre épül.

Kiderül, hogy az emberek gyakran mutatnak együttműködési készséget azok iránt, akiket magukhoz hasonlóknak tartanak. Nem meglepő, hogy az emberek szívesebben segítenek rokonaiknak, barátainak, mint az idegeneknek. Meghökkenítő azonban, hogy a hasonlóság milyen erőteljesen alakítja altruista döntéseinket, még azok iránt is, akiket nem ismerünk, akikkel korábban sohasem találkoztunk (BERECZKEI, 2009) – írja Bereczkei a hasonlóságról.

Több mint kétezer évvel ezelőtt Arisztotelész ezeket a szavakat írta le a barátság és a hasonlóság kapcsán:

S amit a lét jelent az egyes emberre nézve s amiért valaki értékesnek tartja az életét abban akarja barátaival is együtt tölteni az idejét, ezért egyik ember együtt iszik a barátjával, a másik együtt kockázik, vagy együtt bölcselkedik; tehát mindenki azt a foglalkozást űzi együtt a barátjával, amit az élet megnyilvánulásai közt a legjobban szeret, mivel ugyanis együtt akar élni barátaival, azt cselekszi velük együtt, s abban osztozik velük, amiben az együttélés lényegét látja. Az erkölcsileg fogyatékos emberek barátsága tehát mindig rossz irányt vesz: állhatatlanok lévén, gonosz cselekedetekre szövetkeznek, s így gonoszokká válnak, mert egymáshoz hasonlókká lesznek; viszont a becsületes emberek barátsága erkölcsös marad, s a társas együttélés által egyre erősebbé lesz. S így nyilván jobbakká is lesznek, tevékenységük és egymás folytonos figyelmeztetése által: mintegy lemintázzák magukban azt, amit egymásban kedvükre valónak látnak... (ARISZTOTELÉSZ, 1997, 328.)

Bereczkei a későbbiekben azt fejtegeti, hogyan tudjuk felismerni a csalókat, hogyan büntetik meg az ilyen destruktív viselkedést tanúsító embereket a különböző társadalmakban és hogy miért működünk együtt egymással.

A szerző a következőket állítja: együttműködés nem csak a rokonok között lehetséges, társas kapcsolataink sok esetben nem családtagjainkkal, hanem közeli ismerőscinkkel is vannak. Ez már az emberiség múltjában is így volt. A kölcsönös hasznon alapuló altruizmust *reciprok altruizmusnak* nevezzük:

Ebben az esetben persze nem a közös genetikai nyereség áll a tranzakció háttérében, hanem a kölcsönösségből származó hosszú távú előnyök (BERECZKEI, 2009, 69).

Itt érdemes megjegyeznünk, hogy *reciprok altruizmus* nem csak ember és ember között állhat fent. Richard Dawkins például több olyan gyakori esetet említ, amelyben két különböző fajhoz tartozó állat tanúsít ilyen viselkedést. Dawkins leírja az orrszarvú és a bölömbikák, valamint a cápák és a tisztogató halak között fennálló, nyilvánvaló kapcsolatot (DAWKINS, 2007, 231).

A mű talán leglényegesebb része, amikor a szerző a *negatív állapot enyhítésének modelljéről* ír, amely szerint azért segítünk másokon, mert az a fájdalom vagy szenvedés, amelyet másnak okozhatunk, bennünk is kellemetlen érzéseket kelt. Egyik módja annak, hogy ezektől a negatív érzésektől megszabaduljunk az, ha segítünk a bajba jutott embernek. Amennyiben azonban ezt az álláspontot fogadjuk el, akkor továbbra is csak önérdéken alapuló altruizmusról beszélhetünk:

Belátható azonban, hogy az ilyen támogatás nem annyira önzetlen sokkal inkább önző motivációból fakad. A segítségnyújtás célja ugyanis nem az áldozat szenvedésének enyhítése, hanem saját kényelmetlenségérzetünk csökkentése (BERECZKEI, 2009, 227).

Ezzel az elképzeléssel szemben áll az ún. *empátia-altruizmus modell*, mely szerint attól függetlenül segítünk valakinek, hogy milyen érzelmeket vált ki belőlünk az ő fájdalma, szenvedése. Ily módon tehát megszüntethetjük az ő negatív érzéseit vagy fájdalmait (BERECZKEI, 2009, 230).

Az empátia-altruizmust azonban sok oldalról bírálták, többek között a következővel:

Továbbra is lehetséges ugyanis, hogy az emberek azért segítenek, mert önző módon számítanak arra, hogy jutalomhoz jutnak: megdicsérik őket, emelkedik a népszerűségük a csoportban... Talán valóban szánalmat éreznek a másik iránt, egyúttal azonban azt is tudják korábbi tapasztalataikból, hogy a szenvedők megsegítése gyakran vezet jutalomhoz, és ez válik önzetlen viselkedésünk közvetlen forrásává (BERECZKEI, 2009, 239).

Úgy gondolom, hogy a *negatív állapot enyhítésének modellje* sokkal jobban képes magyarázni, hogy miért viselkedünk olykor/gyakran altruista módon másokkal. Természetesen ez egy szubjektív álláspont. Aki saját maga is szeretné eldönteni ezt a nehéz pszichológiai és filozófiai kérdést, annak mindenképpen javaslom a mű elolvasását, de pszichológusoknak, filozófusoknak, antropológusoknak és minden saját önzetlennek tűnő cselekedeteit megérteni kívánó embernek is jó szívvel ajánlom.

Ferencz Dániel

Filozófiaszakos (MA) hallgató,
ELTE BTK

IRODALOM

- ARISZTOTELÉSZ (1997) *Nikhomakhoszi etika*. Gondolat Kiadó, Budapest
 BERECZKEI T. (2009) *Az erény természete. Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség*. Typotex, Budapest
 DAWKINS, R. (2007) *Isteni téveszme*. Nyitott Könyvműhely, Budapest

JEAN-PIERRE DUPUY: *On the origins of cognitive science.
The mechanization of the mind*

MIT Press, Cambridge, 2009, xxviii + 210 oldal

A franciául 1994-ben, angolul először 2000-ben megjelent sikeres könyvnek ez a második angol nyelvű kiadása. A francia filozófus és eszmetörténész szerző új perspektívát szeretne bemutatni a kognitív tudomány történetéről. Az új perspektíva lényege kettős. Az egyik, hogy a hagyományos kognitív tudósok eltekintenek a kibernetikai múlttól. Az 1950-es években a Norbert Wiener, William Ross Ashby és mások által jellemzett kibernetikai megközelítés mintegy kimarad a kognitív tudósok történeti perspektívájából. Dupuy szerint helyére kell tenni tehát a kibernetikai indítást. A másik mozzanat, hogy ugyanakkor ezt a kibernetikai ihletést maguk a kibernetikusok és a kognitív tudomány későbbi történészei is félreértik. A kibernetikai ihletés igazi elemzése tárhatja fel igazából, hogy az intencionalitás fogalma és a humanisztikus örökség a kognitív tudományban nem redukálható pusztán az információkezelő gépekre.

Dupuy részletesen érvel amellett, hogy a 20. század közepének nagy mozgalma, a szabályozás fogalmának előtérbe állításával és a gondolkodó gépek ígéretével már a kognitív mozgalom megjelenését 2–3 évtizeddel megelőzően vázolta azt a képet, hogy a gondolkodás nem más, mint elméleti értelemben vett számítás. Dupuy részletesen bemutatja, olyan példákon, mint maga Wiener, aki úgy gondolta, hogy a gépekkel kiváltható lesz az ember, illetve hogy a szabályozás mint általános folyamat társadalmi szabályozás alapja lesz. Dupuy könyve két szempontból is kritícista. Egyik kritikája, hogy nem vesszük észre a folyamatosságot a kibernetikai rendszerek megjelenése és a kognitív forradalom között. Kétségtelen, hogy jogos hangsúlyozni ezt a folyamatosságot. A második világháborút követő fél

évszázadban a gondolkodásra vonatkozó gondolataink története sok szempontból tekinthető úgy, mint a törekvés a tudás matematikai formalizálására és ennek semleges (ma azt mondanánk virtuális) nyelven történő gépi megvalósítására. Dupuyt viszont bírálni is lehet. Miközben részletesen érvel amellett, hogy elfelejtjük a McCulloch–Pitts-modellt a neuronról, vagyis azt a gondolatot, hogy neuronális hálók logikai kalkulákat valósítanak meg. Ezt a folytonossági hiányt nem igazán meggyőzően bizonyítja. Valójában a 20. század utolsó két évtizedének korrekcionista neuronháló-modelljei tisztában vannak McCulloch és Pitts jelentőségével, ugyanakkor azt mutatják meg, hogy az ezt az eszmét használó „egyrétegű perceptron” jogosan bíralt elméleti hiányossága az volt, hogy nem képzeltek el rejtett rétegeket, pusztán az inputtal és az outputtal közvetlen kapcsolatban lévő neuronális masinériát gondoltak el. Másrészt, s ez egy francia szerzőtől különösen sajnálatos hiányosság, Dupuy nem veszi észre, hogy az annak idején, az 1960-as években írott pszichofizikai parallelizmussal foglalkozó írásai-ban Piaget már világosan látta a McCulloch–Pitts-modell forradalmi jelentőségét. Piaget számára McCulloch és Pitts modelljének lényege az volt, hogy igenis lehetséges neuronális modellben logikát implementálni.

Azóta mi már bölcsőbbek vagyunk, és felvetjük azt is, hogy ha logikát tud implementálni egy csiga, akkor miben több ennél az emberi logika? Vagyis a logikai kalkuláció teljes alkalmazása nem merül ki abban, hogy van olyan anyagi rendszerünk, amelyik *képes lenne* a klasszikus szillogizmust, a kizáró vagy formulát és hasonlókat megvalósítani. Sokkal kisebb a szakadék, ha a pszichológia egészét tekintjük, mintsem azt Dupuy beállítja.

Elgondolkodtató az is, hogy a 20. század utolsó harmadának nevezetes komputációs gondolkodásmodelljei teljesen kimaradnak Dupuy felfogásából. Azok a modellek, amelyek a végtelékig feszítik a kognitívizmusnak azt a hitét, hogy semlegesen lehet jellemezni a reprezentációs teljesítményt mutató rendszereket anélkül, hogy elköteleznénk magunkat, hogy milyen fizikai módon valósulnak meg ezek a rendszerek. David Marr és Noam Chomsky, a két legjellegzetesebb képviselők, nagyon szimptomatikusan maradtak ki Dupuy elemzéséből. Ekkor ugyanis végig kellett volna gondolnia, hogy a kognitívizmus mennyire nem azonos a naív materializmussal.

A heideggeriánus megközelítéssel szimpatizáló Dupuy számára ugyanis a kibernetikai mozgalom, akárcsak a mai kognitív mozgalom értelmezésének fő gondja is az, hogy egy gépi materializmusban hisz. Sokan vagyunk olyanok, akik ezt nem gépi materializmusnak, hanem *a gondolat formájára* történő összpontosításnak vesszük, és úgy véljük, hogy az ontológiailag el nem kötelezett kognitívizmusnak megvolt az az előnye, hogy éppen az információ és a reprezentáció fogalmait tudta előtérbe állítani. Dupuy nem látja ezek pozitív tartalmát, előrevívó jellegét egy viselkedésvű behaviorizmus-hoz képest.

A könyv nagy érdeme ugyanakkor, hogy

a kibernetikai mozgalomhoz kapcsolódó Macy-konferenciák részletes elemzésével megmutatja, hogy milyen korlátai voltak már igen korán a kibernetikai mozgalomnak, és milyen megosztó tényezői. Vajon automatákról van-e szó a kibernetikában, vagy teleológiai működésekről? A funkció és teleológia nem iktatható ki a gépies gondolkodásmódból, és ez mintegy túlvisz a Dupuy által feltételezett naív fizikalizmuson.

Dupuy könyvének igazi érdeme az, hogy rámutat arra, hogy az emberi komplexitás, amelynek szerinte igazi értelmezői a fenomenológusok, fontos üzenetet hordoz a mai kognitív kutató számára is. A kibernetika kudarca, kissé feledésbe merült természetét éppen arra vezethető vissza, hogy nem tudta eldönteni, szembe mer-e nézni azzal a komplexitással, amit az emberi kultúra, a jelrendszerek használata és különböző kulturális intencionalitások jelentenek.

Dupuy könyve fontos adalék a kognitív tudományok történetéhez. Mint az ismertetés is mutatja azonban, kritikusan kezelendő. A kibernetikai örökség előtérbe állítása biztosan fontos történelmi kiegyensúlyozás, ugyanakkor a fenomenológia piedesztálra állítása kissé kétes mozzanat. Magán a kognitív mozgalmon belül is érdemes emlékeznünk a pusztán formából kiinduló elemzések nagy szerepére.

Pléh Csaba

KÉRI SZABOLCS: *Skizofrénia a kognitív deficit tükrében*

Gondolat Kiadó (Kognitív Szeminárium sorozat), Budapest, 2008, 147 oldal

A kis kötet a szerző akadémiai doktori disszertációját adja közre. Közel 10 év kutatómunka eredménye a könyv, ennek részleteiről már számos hazai közleményből szerezhattünk tudomást, most a kötetből kitűnik, hogy 18 angol nyelvű cikk is beszámolt a vizsgálat sorozat különböző részleteiről, leg-

több cikk jelentős nemzetközi szaklapokban került közlésre.

A kutatás elsősorban neuropszichológiai jellegű volt. A skizofréniában ma mindinkább előtérbe kerülnek olyan elméletek és vizsgálatok, amelyek kognitív zavarokban keresik a betegség fenotipikus lényegét. Fő-

leg az információfeldolgozás és viselkedésszervezés terén találtak zavarokat, de károsodott a tanulás némely mechanizmusa is. Sajátos kognitív deficit tételezhető tehát fel. Ennek két vonatkozásban is van jelentősége, egyrészt összefüggés kereshető az antipszichotikus medikáció és a kognitív zavarok között, másrészt a zavarok egy része megtalálható a betegek tünetmentes (főleg elsőfokú) rokonai körében. Ezt genetikai tényezővel magyarázzák. A skizofrének gyermekei körében a kognitív zavarok már akkor megtalálhatók, amikor még klinikai tünetek nincsenek. Így mintegy prodromális szakaszban észlelhető a betegség veszélye, a korai kezelés így elvben lehetségessé válik. Több nagy program is foglalkozik ezzel. A kezelés antipszichotikus gyógyszerelés, de lehetséges pszichoszociális tréning is.

A közölt kutatások értékelésére igazában neuropszichológusok, agykutatással foglalkozó neurológusok, illetve a skizofrénia agyi patológiáját kutatók vállalkozhatnak. Talán érdemes azonban a vizsgálatokat és a könyvet kissé távolabbról is nézni, vagyis rokonterületen dolgozó, de mind a skizofrénia neurobiológiája, mind pedig a neuropszichológiai kutatómódszerek iránt érdeklődő szakember perspektívájából.

A könyv ugyanis kedvező alkalmat kínál a témában eddig összegyűlt ismeretek sűrített, rendezett áttekintésére, és arra, hogy betekintés legyen szereshető a vizsgálómódszerek alkalmazásába és az eredmények értékelésének logikájába.

E várakozást illetően a könyv nem okoz csalódást. A szerző néhány rövid bevezető fejezetben érdekes képet rajzol a klasszikus pszichopatológiai elméletek és a kognitív megközelítés párhuzamáról, felvázolja a kognitív deficit összetevőit, különös tekintettel a munkamemóriára és az információfeldolgozás zavaraira, kitérve az egységpszichózis modern nézeteire, ugyanis a skizofrénia és a bipoláris betegség (különösen a mánia) sok hasonló tünetet és zavarmechanizmust mutat, érdekes kérdésfeltevés tehát, hogy a kognitív deficit perspektívája segít-e a diagnosztikai elkülönítésben, vagy érveket szolgáltat-e a pszichózisok közös

spektruma számára. A korai diagnózis a kognitív deficit felismerése révén nagy másodlagos prevenció jelentőségű lehet.

A kutatássorozat öt általános kérdéskört követ, és nyolc specifikus kérdést próbál tisztázni. Ezeknek részletezése csak valamiféle referátumban lenne lehetséges, hiszen az egyes lépéseket tizenhárom fejezet tárgyalja, a módszerek, a háttérismeretek, a hipotézisek és az eredmények bemutatása, majd ezek diszkussziója és a főbb tanulságok levonása a tényezők (pályák, agyterületek, neurotranszmitterek, gének stb.) tucatjait, ha nem százait tehetné említendővé.

Talán csak a leglényegesebbeket kiemelve: a szerző az információfeldolgozás zavarait hierarchikus folyamatban koncipiálja, a szinaptikus jelátvitel (feltehetően genetikai eredetű) zavara károsítja a neuronális integrációt, ebből információfeldolgozási és figyelmi deficit következik, ennek következménye a neuropszichológiai, vagyis a stabil funkcionális zavar, amelyből már skizofrén tünetek jelentkezhetnek. A neuropszichológiai tesztek sztenderd eljárások, némelyikkel, például a Wisconsin Card Sorting tesztel már több mint 400 vizsgálat történt skizofrénia körében, de a többi teszt is, a mentalizációt vizsgáló Baron-Cohen-teszt, vagy a Vernier-küszöb mérése stb. is széles körben használatos. Mint a könyv leírásából kiténik, nehéz diagnosztikailag homogén betegcsoportokat, rokonokat, kontrollszemélyeket szervezni a kutatás számára, kiszűrni a különböző zavaró körülményeket, majd pedig elvégezni a sztenderdizált méréseket az előírt módon. A szerzőnek több pszichiátriai osztály és gondozó, illetve csaknem húsz hazai és külföldi szakember segített. A vizsgálatok általában megtalálták a szakirodalomban leírt főbb eltéréseket, de több esetben specifikálták azokat. A vizuális kontrasztérzékenység zavarát az antipszichotikus gyógyszerelés csökkentette, ebben a szerző a klinikai állapot és gyógyszerhatás tesztmarkerét sejteti. A Vernier-küszöb eltérései megtalálhatók az elsőfokú rokonok körében, és ezek meghatározott pályák érintettségét jelzik. Általában az eddig összegyűlt kutatási eredmények nyomán az irodalom-

ból megállapítható a kognitív zavarok lokalizációja, illetve pályája és neuropatológiai alapjainak jellege. Klinikailag nagyon érdekesek a szociális percepció, a tanulási teljesítmény vagy a kategorizáció zavarai, ezek már relevánsak az élmények és a viselkedés szervezésének, koordinációinak zavarai, tehát a klinikai tünetek szempontjából.

A szerző minden vizsgálati egységet világosan, de nagyon röviden, elvont síkon mutat be, a kapott adatokat pedig táblázatokban és ábrákban. Az egyes fejezetek összefoglalásai egy-egy mozaikot adnak az összképhez, amit a szerző a 18. fejezetben (Általános diszkusszió) ad meg. Az M- (makrocelluláris) pályák zavara szerinte a betegség endofenotípusa, ez jól funkcionáló emberekben is kimutatható. Diszfunkcionális a mediotemporális memóriarendszer és prefrontális kéreg, illetve az elülső cingulum végrehajtó működése. Az elsőgenerációs antipszichotikumok maguk is okoznak károsodásokat, például a bazális ganglionok procedurális memóriarendszerében. Az M-pályák, illetve a dorzális rendszerek a szerző szerint azt támasztják alá, hogy a skizofréniában az idegfejlődés zavart, csökken a hálózatok plaszticitása. A skizofréniá fenotípusa kiegészíthető a szerző szerint kognitív markerekkel. Sok más megállapítás mellett a szerző kiemeli, hogy a kognitív megközelítés pontosíthatja a betegség diagnosztikai kritériumait és – a leírt módon a prognosztikus állapot korai felismerésével – a prevenciót, illetve a korai kezelésbevételt.

A szerző kitér a kutatások korlátaira is. Nehéz megfelelő esetszámot, általában elemszámot produkálni, kiegészíteni a vizsgálatokat képalkotó eljárások eredményeivel (bár a szerző ilyen kiegészítésekkel, sőt, genetikai vizsgálatokkal is próbálkozott), nem homogén a betegség maga sem, illetve a teszt módszerek korábbi időszakból származnak, és nem mindig alkalmasak a mai kutatási kérdéscsoportok megközelítésére.

Végül soron a szerzőnek sikerült koherens, tudományosan és klinikailag egyszerre

releváns vizsgálatssorozatot végeznie, amely egy aktuális problémakört kielégítően körüljár. Hatalmas munkával, jó kutatói és klinikai józansággal, a legfontosabb szakirodalom feldolgozásával, és mindezt szinte lakonikus, de világos megfogalmazásban adta közre. A könyv maga is kitűnő munka, talán két kis elírás található, és egyetlen irodalmi adatot (ADOLPHS, 2003, 25) nem találtam meg az irodalomjegyzékben (a két elolvasás során).

A szöveg igen sok gondolatot ad annak is, aki nem e területen kutat. Felsejlik belőle, hogy multifaktoriális, multifázikus modellek nyomán keresik a skizofréniá kialakulását, az agyat károsító sokféle nem specifikus organikus hatás-ok között többnyire nem specifikus tényezőként értelmezik a stressztényezőket, amelyek a megbetegedésekben oki szerepet játszhatnak. A fejlődési dimenzió is az agyi struktúrák, működési mechanizmusok károsodásában, nem kielégítő plaszticitásában jelenik meg. Az antipszichotikumok láthatóan jelátviteli zavarokat kompenzálnak vagy védenek ki. Sokszor van szó komoly strukturális károsodásokról, de ismételt szóba kerül a javulás, a funkciók visszatérése. Érdekes távlat bizonyos készségek, kognitív funkciók gyakorlásos fejlesztése. Itt nem nehéz felismerni a kapcsolatot a kognitív-behaviorális technikák alkalmazásával, illetve a közösségi ellátással. Nem a könyvön kell vagy lehet számon kérni, hogy a leírt patológia kapcsolata a korai gyermekkorral vagy a szocializációval, a szociális önhatékonyssággal vagy a kapcsolatokkal homályban marad, konceptuálisan sem köthető össze.

A szerzőnek gratulálni kell, ilyen távlatú és konzisztenciájú kutatásnak nálunk, különösen a pszichiátriában, illetve annak határterületein kevés példája van. Kéri Szabolcs munkája mutatja, hogy erre nálunk is van lehetőség. Persze kiemelkedő tehetség és szorgalom mellett tucatnyi hazai, két külföldi kutatási támogatás és egy többéves poszt-doktori ösztöndíj is kell hozzá.

Buda Béla dr.